

NAE-SIMION PLEȘCA
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**BASARABIA ÎN PUBLICISTICA
ȘI POEZIA LUI EMINESCU**

Abstract. The author tackles the issue of Bessarabia which is approached by Eminescu in his publicistic (history, general Romanian ethnic specificity, the act of annexation by Russia), situating it in the European context. There are analyzed in detail the poet's early poems from the cycle of *The Dramatic Dodecameron* in which the image of Bessarabia is found (*Bogdan-Drăgos*, *Musatin* and the *Codru*), as well as the poems of May, especially *Doina* and the quatrain *To the Arms*.

Keywords: historical truth, law, „internal laws”, natural space, retrocession, alienation.

La problema Basarabiei Eminescu revine foarte des în articolele sale publicistice, în care găsim nu doar reacții de moment la diferite evenimente, în special la hotărârile Congresului Internațional de la Berlin din iunie 1878, ci și reproduceri extinse de documente, atitudine polemică față de articolele din presa străină, incursiuni în istorie. Calitățile sale de polemist, care pune „pe tapet” documentul doveditor, sunt aici valorificate din plin.

Este pus în evidență stăruitor *adevărul istoric* indiscutabil, impus de existența Basarabiei pe parcursul a patru secole, ca „parte străveche a țării Moldovei”, ca „pământ din pământul românesc”. Publicistul recurge la întreg arsenalul de procedee retorice: *demonstrația*, *interogația*, *perorația*, reducerea la absurd a „argumentelor” oponenților.

În ciclul de studii consacrate „cestiunii Basarabiei” Eminescu polemizează cu intervențiile din presa franceză și rusească care susțin că este o provincie cucerită de ruși de la tătari sau de la turci, afirmând că „Basarabia n-a fost nici întreagă, nici în parte a Turcilor sau a Tătarilor, ci a unui stat constituit; neatârnat deși slăbit și încălcat în posesiunile sale, a Moldovei”.

Poetul-gazetar vine cu prima dovadă indiscutabilă: numele „care țipă sub condeele rusești” a cărui rostire „e una cu a protesta contra dominațiunii rusești”. Rând pe rând sunt readuse fragmente istorice din arhivele hanului mongol din Persia, publicate la îndemnul sultanului Mahmud Gazon Khan într-o culegere aparte, materiale arhivistice despre bătăliile duse de principii tătari cu negri-valahi, comandați de Basarab-ban, de regele maghiar Carol-Robert cu Basarab, fiul lui Tugomir, de la care provin Alexandru, Vladislav, Radu-Negru, Dan și Mircea cel Mare. „Basarabia actuală era pământ românesc, stăpânit de Domni români”, fapt adevărat de Miron Costin în poemul dedicat regelui Poloniei.

Eminescu prezintă și o descriere topografică detaliată a Basarabiei „deși fără cuvânt”: „Trăgând o linie de la Hotin din Nistru până la Prut, avem o lature; de la

amândouă capetele ei tragem câte o linie până în Marea Neagră, una de-a lungul Nistrului, cealaltă de-a lungul Prutului; iar capetele acestor două linii le încheiem cu o a patra linie formată prin țârmurii Mării Negre. Acest quadrilater cam neregulat se numește azi Basarabia, deși fără cuvânt”.

Eminescu se referă și la marginile reale ale Basarabiei reale și la fâșia îngustă spre sud, așa cum apare în *Descrierea Moldovei* al lui Cantemir.

Cel de-al doilea studiu se ocupă de veacul al cincisprezecelea, perioadă în care domnește Alexandru Vodă cel Bun, Ștefan cel Mare, iar cel de-al treilea, în lipsa mărturiilor cronicarilor, cuprinde veacul al șaisprezecelea, când pământurile noastre sunt pustiite de războaiele cu care au venit tătarii, cazacii și turcii.

Studiul al IV-lea începe cu descrierea Bugeacului care, conform lui Cantemir, înseamnă *unghi, colț de pământ*. Dovada cea mai convingătoare că în Basarabia erau români o constituie existența eparhiei Brăilei și a unor biserici și tipografii românești (la Dubăsari). Biserica, după părerea lui Eminescu, este „un argument zdrobitor față de orice subtilitate”.

Veacul al optsprezecelea oferă chiar argumentul servit de însuși Graful Rumanțiof, care a aprobat desființarea Mitropoliei Brăilei, punând toată Basarabia sub supunerea eparhiei de la Huși și Brăila eparhiei de Buzău.

Eminescu nu admite în niciun caz interpretarea anexării Basarabiei de către Rusia ca o cucerire a acesteia, polemizând cu descrierea evenimentelor de la 1812 făcută de consulul general al Angliei de la București, W. Wilkinson. Situația este comentată în bine cunoscutul stil polemic eminescian: „Toate elementele morale în această afacere sunt în partea noastră. Dreptul nostru istoric, incapacitatea juridică a Turciei de-a înstrăina pământ românesc, trădarea unui dragoman al Porții, recăpătarea aceluși pământ printr-un tratat european semnat de șapte puteri și obligatoriu pentru ele, garantarea integrității actuale a României prin convenția ruso-română, ajutorul dezinteresat ce l-au dat Rusiei, în momente grele, toate acestea fac, ca partea morală și de drept să fie deplin în partea noastră”.

În finalul ciclului de studii basarabene sunt enumerate izvoarele documentare pentru toate veacurile: *Istoria critică a românilor și Arhiva istorică a României* de B. P. Hasdeu, lucrările lui Eudoxiu Hurmuzaki, cronicile lui Kogălniceanu, cronică Hușilor de părintele Melchisedec, cronică lui Amiras tradusă din grecește la îndemnul lui Grigore Vodă, cartea sus amintită a lui Wilkinson.

S-au formulat anumite rezerve față de paternitatea acestor studii, faptul că Eminescu este totuși autorul lor fiind demonstrat de I. Crețu prin compararea ideilor principale enunțate în toate articolele din *Timpul* privind Cestiunea Basarabiei.

Hotărârile congresului berlinez sunt prezentate ca o nedreptate strigătoare la cer, ca o expresie a unei nepăsări crase față de existența „rasei latine” și a locuitorilor pe peticul de pământ românesc: „Cum că acea necesitate internațională n-are nevoie de a ține seama de sentimentele noastre intime, de existența rasei latine, ci numai de un petec

de pământ cuasi neutru lângă Dunăre, ne-a dovedit-o cu de prisos Congresul. Ce-i pasă Congresului că se răpește o parte din partea străveche a neamului românesc ca atare? Ce li-e lor Hecuba? Ce-i pasă, cine va locui pe pământ românesc? Materialul de oameni îi e indiferent, cestiunea europeană e ca să existe o fâșie de pământ între Rusia, Austria și nouăle formațiuni ale fostei Turcii, încolo lucrul e totuna” (*Timpul* din 31 august 1878).

Eminescu își expune de obicei argumentele *punctual*, sub formă de „evantai” deschis efectiv. Demonstrația sa trebuie să nimerească neapărat în țintă și să dezarmeze oponentul prin punerea în evidență a laturii ridicole și a absurdului dovezilor lui. Polemica cu „Gazeta”. St. Petersburg (de la 2(14) februarie 1878) este elocventă în acest sens, gazetarul răspunde prompt la întrebarea „Ce se va întâmpla atuncia când, în momentul unor stipulațiuni, Rusia insultată nu va face nici un fel de pretenții în favo- rul României?”:

„1. Cestiunea Basarabiei, care poate fi pentru Rusia o cestiune de onoare militară, deși după a noastră părere rău înțeleasă, este pentru noi nu numai o cestiune de onoare, ci una de existență. România, pierzând pământul ce dominează gurile Dunării, devine un stat indiferent, de-a cărui existență sau neexistență nu s-ar mai interesa absolut nimenea. (...)

2. Presupunând că din parte-ne n-ar fi decât amor-propriu (ceea ce, în trecut vorbind, nu e), nu înțelegem de unde ziarul rusec ia ciudata teorie că un popor de 4-5 milioane trebuie să aibă mai puțin amor-propriu decât unul de 80 de milioane? (...)

3. Plângerea că armata rusească ar fi plătit 10-20 de milioane mai mult decât se cădea pentru trebuințele ei și cum că țara s-ar fi folosit din aceasta e o plângere foarte nelalocul ei de vreme ce nimenea nu poartă vina ei morală. (...)

4. Cât despre granițele naturale ale Rusiei, să ne deie voie confrății noștri să le-o spunem că cu teoria granițelor naturale departe mergem. Granițele naturale îi trebuiesc unui stat slab ca România, ce are nevoie de ajutorul configurațiunii teritoriale spre a se apăra. Dar ce granițe naturale îi trebuiesc puternicei Rusii contra periculoasei și a amenințătoarei României?” (*Timpul* din 14 februarie 1878).

Intervențiile publicistice ale lui Eminescu sunt, după propria-i mărturisire, *răspunsuri limpezi* la propunerile Rusiei făcute guvernului român de a retroceda Basarabia „în schimbul a nu știu căror petice de pământ de peste Dunăre”. Publicistul vine cu o reacție polemică, demonstrând lipsa de logică și caracterul „ciudat” al unor asemenea pretenții. El dă în vileag imediat inconsecvența Rusiei în ceea ce privește respectarea convențiilor semnate: „Dar cu ce drept pretinde Rusia bucată noastră de Basarabie, pe care am căpătat-o înapoi, drept din dreptul nostru și pământ din pământul nostru? Pe cuvântul cum că onoarea Rusiei cere ca să se ia o bucată din România. Va să zică onoarea Rusiei cere ca să se ia pe nedrept o bucată din România și aceeași onoare nu cere respectarea convenției iscălite de ieri. Ciudată onoare într-adevăr!” (*Timpul* din 25 ianuarie 1878).

Gazetarul invocă mereu dovezile supreme: inalienabilitatea dreptului României asupra Basarabiei, temeiul istoric absolut legal, „legile interne” care nu pot fi schimbate,

întregul organic pe care-l constituie pământul Mușatinilor și Basarabilor, aceștia din urmă dând și numele ei, către care poetul se adresa în *Scrisoarea III*, anume ca la ctitorii unui Întreg: „Rămâneți în umbră sfântă, Basarabi și voi Mușatini./ Descălecători de țară, dătători de legi și datini./ Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră/ De la munte pân-la mare și la Dunărea albastră”.

Convingerea fermă că Basarabia este parte integrantă din acest Întreg, Eminescu o exprimă în fraze tari, într-o pastă verbală densă și intens colorată polemic:

„Drepturile noastre asupra *întregii* Basarabii sunt prea vechi și prea bine întemeiate pentru a ni se putea vorbi cu umbră de cuvânt de onoarea Rusiei angajată prin Tratatul de Paris. Basarabia întreagă a fost a noastră pe când Rusia nici nu se megieșa cu noi. Basarabia întreagă ni se cuvine, căci e pământ drept al nostru și cucerit cu plugul, apărat cu arma a fost de la începutul veacului al patrusprezecelea încă și până în veacul al nouăsprezecelea” (*Ibidem*).

Eminescu se întreabă pe bună dreptate cum poate mandatarul Europei să vină să mântuie popoarele creștine de sub jugul turcesc, anexând o parte a unui pământ stăpânit de creștini, în care nu-i vorba de jug turcesc. Concluzia e aceeași, dictată de logica elementară: „Ciudată mântuire, într-adevăr”, urmată de inacceptarea hotărâtă a publicistului: „Cuvântul nostru este: De bunăvoie niciodată, cu sila și mai puțin”.

O primă descriere a spațiului natural basarabean, fantezistă bineînțeles, apare în proiectele de tinerețe denumite *Dodecameron dramatic*.

În fragmentul intitulat *Bogdan Dragoș* se vorbește despre rătăcirile viitorului descălecător (aici apare ca fiul voievodului de Maramureș Dragul):

„... Acolo privești din miezul nopții
Un râu puternic, [sprinten] curgând spre miază-zi
Care apoi departe se varsă-n Marea Neagră
La gura lui departe, pierdută-n zarea zilei
Vezi o cetate mândră ce-i zic Cetatea-Albă.
Iar despre soare-apune vezi iar un râu puternic
Pe șapte guri, se zice, vărsându-se în mare,
E Dunărea, aproape de gurile-i Chilia.
Într-astea două râuri și între munții negri
Privești o țară-ntreagă din codri și de dealuri,
Din văi cu râuri line din codri fără capăt
Vezi turme fără număr în zare răsărind
Și buciumele sună duios și cânt de fluier –
Sălbateci zboară caii mai iuți decât chiar vântul
Și [câinii] urlă jalnic. Ciobanii cei călări
Străbat ca și săgeata câmpiile întinse...”

Bogdan constată că aici se vorbește aceeași limbă și crede că această țară ține de crăiia lui Ludwig, dar bagă de seamă „că nu-i a nimănu” și că peste pământul pe care cerul darnic l-a înzestrat „cu rod și cu de toate” năvălește „pârdalnicul roi” al tătarilor.

Mirificul peisaj basarabean cu șesuri întinse și cu „soarele cel sfânt” care „parcă iese din pământ” e evocat și în postuma *Mușatin și codrul*: „Colo-n zarea depărtată/ Nistrul mare i s-arată/ Dinspre țările tătare/ Și departe curge-n mare/ La liman ca și o salbă/ Se-șira Cetatea Albă./ Iar pe fața mării line/ Trec corăbiile pline./ Trec departe de pământ,/ Pânzele umflate-n vânt”. Perspectiva viziunii se schimbă, viitorul voievod privind spre miază-zi, unde zărește Dunărea care „pe șapte guri se varsă” și țara mândră toată care se întinde „de la Nistru pân-la ea”. Descrierea codrilor, dealurilor, „scară cu scară, ridicându-se pe șes”, a râurilor, vârfurilor de păduri care dezvăluie „mănăstiri cu-ntărituri a târgurilor, vadurilor, satelor („pe câmpie presărate”), mândrelor cetăți („stăpânind pustietăți”), a turmelor de oi („cu ciobanii dinapoi, cu fluiere și cimpoi”) și a hergheliilor („Petreceau câmpiile/ și s-așterneau vântului/ Ca umbra pământului/ Și de-a lungul râurilor s-așterneau pustiurilor” repetă în fond cadrul peisagistic, marcat de o frumusețe de basm și de măreție sălbatică din *Bogdan Dragoș*.

Tonalitatea idilică se schimbă în versuri intens colorate dramatic în fragmentele colaterale *Doinei*, în catrenul tulburător *La arme* („Auziți cum strigă slabii/ Și umiliții către noi:/ E glasul blândeii Basarabii/ Ajunsa-n ziua de apoi”) și în varianta ce prezintă spațiul înstrăinat pruto-nistrean:

„Nu e destul că oamenii de-origine barbară
Moșia-n jumătate nemernic ne-o furară
Că între Prut și Nistru pe-olatele bătrâne
Domnesc pe neam și țară calmuci cu cap de câne
A căror mutră slută ș-adânc dobitocească
N-o-ntrece decât doară inima lor cânească?
Nu e destul c-acolo în neagra-ntunecime
Copiii-și blestăm soarta neascultați de nime,
Că cnutul îi zdrobește și roiuri de sălbatici
Trăind sardanapolic, bețivi și muieratici,
Să stingă-orice lumină, să zmulgă limbi din gât
Când unul românește o vorbă a-ndrăznit”.

Problema Basarabiei e abordată de Eminescu în context european, el „considerându-se dator a ne lămuri și a lămuri Europa asupra împrejurării acestui fapt”, adică a retrocedării ei cerute de Rusia [1, p. 154].

Repere bibliografice

1. Nedelcea, Tudor. *Eminescu*. București, Editura Academiei Române, 2013.